

SOSO: DE OOGAPPEL VAN KEKE

Op 17 mei 1872 trouwde de knappe 22-jarige schoenmaker Vissarion ‘Beso’ Dzjoegasjvili – het prototype van de galante Georgiër – met de zeventienjarige Jekaterina ‘Keke’ Geladze, een aantrekkelijk meisje met sproeten en kastanjebruin haar, in de Oespenski-kerk in het kleine Georgische stadje Gori.¹

Een koppelaar had Keke opgezocht met het aanbod van schoenmaker Beso, een gerespecteerd ambachtsman in het kleine atelier van de familie Baramov. In haar recent ontdekte memoires* schreef Keke: ‘Beso was heel populair bij mijn vriendinnen. Ze droomden er allemaal van met hem te trouwen. Mijn vriendinnen zagen groen van jaloezie. Beso was dan ook een begerenswaardige bruidegom, een echte *karatsjogeli* (Georgische ridder), met een mooie snor, goed gekleed en behept met de joyeuze uitstraling van een stadjongen.’ Keke op haar beurt wist maar al te goed dat zij ook een goede partij was: ‘Voor mijn vriendinnen was ik het begeerde en mooie meisje.’ Naar verluidt was de ‘slanke Keke met haar kastanjebruine haren en grote ogen’ inderdaad ‘beeldschon’.

Naar aloude traditie werd het huwelijk net na zonsondergang voltrokken. Een

* Haar memoires hebben zeventig jaar vergeten in de archieven van de Georgische communistische partij gelegen. Ze zijn nooit gebruikt in de literatuur rond Stalins verheerlijking. Het schijnt dat Stalin ze nooit heeft gelezen of niet van hun bestaan afwist omdat, voor zover deze auteur heeft kunnen achterhalen, ze nooit naar Stalins archieven in Moskou zijn gezonden. Hij wilde niet dat zijn moeders ideeën openbaar werden. Toen Keke in 1935 in *Hello Magazine*-stijl door de Sovjet-pers werd geïnterviewd, kon het Politbureau op een stevige reprimande van een woedende Stalin rekenen: ‘Ik verzoek u het barbaarse canaille dat tot onze pers is doorgedrongen te verbieden nog langer “interviews” met mijn moeder en andere grove publiciteit naar buiten te brengen. Ik vraag u me de hardnekkige sensatiezucht van deze schoften te besparen!’ Keke, altijd vastberaden en niet onder de indruk van de macht van haar zoon, moet deze memoires kort voor haar dood hebben geschreven, tussen 23 en 27 augustus 1935, in het geheim en zich niets aantrekkend van haar zoon.

historicus schrijft: 'Het Georgische sociale leven was qua rituelen vergelijkbaar met het Victoriaanse Engeland.' Het huwelijk werd gevierd met onstuimige feestelijkheden die typisch waren voor het wilde stadje Gori. Keke: 'Het was betoverend.' De mannelijke gasten waren echte *karatsjogeli's*, 'vrolijk, uitdagend en uitbundig'. Ze droegen hun prachtige zwarte tsjocha's, 'breed in de schouders en strak getailleerd'. De voornaamste van de twee getuigen van Beso was Jakov 'Koba' Egnatasjvili, een potige worstelaar, rijke koopman en plaatselijke held die, zoals Keke schreef, 'ons altijd probeerde bij te staan bij de totstandkoming van ons gezin'.

Beso en zijn vrienden kwamen bij de bruidegom thuis bijeen voor een reeks heildronken en paradeerden toen door de straten om Keke en haar familie op te halen. Het omkranste paar reed vervolgens samen naar de kerk in een bont versierde trouwkoets met rinkelende belletjes en wapperende linten. In de kerk, op de galerij, was het koor present. Beneden stonden de mannen en vrouwen van elkaar gescheiden tussen de flakkerende kerkkaarsen. De zangers brandden los met hun verheffende en harmonische Georgische melodieën, begeleid door de *zoerna*, een Georgisch blaasinstrument, een soort Berberse hobo.

De bruid kwam binnen met haar bruidsmeisjes die angstvallig vermeden op de sleep te gaan staan, een bijzonder voorteken van onheil. Pater Chachanov, een Armeniër, leidde de plechtigheid; pater Kasradze registreerde het huwelijk; en pater Christof Tsjarkviani, een vriend van de familie, zong zo mooi dat Jakov Egnatasjvili hem 'een royale fooi gaf van wel tien roebel', geen gering bedrag. Na afloop gingen Beso's vrienden dansend en zingend voorop in de traditionele stoet door de straten. Terwijl ze de *doedoeki* (een lange fluit) bespeelden, begaf het gezelschap zich naar de *soepra*, een Georgisch feestmaal geleid door een *tamada*, een grappen en wijsheden debiterende ceremoniemeester.

Zowel de huwelijksceremonie als het zingen geschiedde uitsluitend in de Georgische taal, niet in het Russisch, want Georgië maakte nog maar kort deel uit van het imperium van de Romanovs. Duizend jaar lang had de dynastie van de Bagrationi geheerst over het koninkrijk Sakartvelo – Georgië voor westerlingen, Groezia voor de Russen – dat een onafhankelijk christelijk bolwerk van ridderlijke heldhaftigheid vormde tegen de mohammedaanse rijken van de Mongolen, Timoeriden, Ottomanen en Perzen. Sakartvelo beleefde zijn bloeitijd in de twaalfde eeuw, ten tijde van de heerschappij van koningin Tamara, vereeuwigd door het nationale heldendicht 'De man in de panterhuid' van Roestaveli. In de loop der eeuwen versplinterde het koninkrijk in ruziënde prinsdommen. In 1801 en 1810 lijfden de tsaren Paul en Alexander I die prinsdommen bij hun rijk in. De Russen hadden nog maar net de militaire verovering van de Kaukasus voltooid met de overgave van imam Sjamil en zijn Tsjetsjeense krijgers in 1859, na een oorlog die zich dertig jaar had voortgesleept. Adjama, het laatste stukje Georgië werd in 1878 opgeslorpt. Zelfs de meeste aristocratische Georgiërs die aan het

hof van de tsaar in Sint-Petersburg waren verbonden of als landvoogd dienden in Tiflis, droomden van onafhankelijkheid. Vandaar ook dat Keke zo trots de Georgische tradities rond mannelijkheid en huwelijk in ere hield.

Terugblikkend zei Keke over Beso: 'Hij léék een goede huisvader te zijn [...]. Hij geloofde in God en ging trouw naar de kerk.' De ouders van zowel bruid als bruidegom waren lijfeigenen geweest van lokale prinsen. In de jaren zestig van de negentiende eeuw waren ze bevrijd door Alexander II – 'de bevrijder van Rusland'. Beso's grootvader Zaza, was Ossetisch* en woonde in Gerin, het dorp ten noorden van Gori.² Hij werd, net als zijn achterachterkleinzoon Stalin, een Georgische rebel: in 1804 had hij deelgenomen aan de opstand van prins Elizbar Eristavi tegen Rusland. Nadien belandde hij samen met andere 'gedoopte Ossetiërs' als lijfeigene van prins Badoer Matsjabeli in het dorp Didi-Lilo, op zo'n 15 km van Tiflis. Zaza's zoon Vano verzorgde de wijngaarden van de prins en had twee zoons: Giorgi, die door bandieten werd vermoord, en Beso, die in Tiflis een baan vond in de schoenenfabriek van G.G. Adelchanov. Beso werd echter door de Armeniër Jozef Baramov gevraagd laarzen te maken voor het Russische garnizoen in Gori.³ Daar ontdekte de jonge Beso 'het bekoorlijke, fraai geklede meisje met prachtige ogen en kastanjebruin haar'.

Ook Keke – dochter van Glacho Geladze, een horige pachtboer van de plaatselijke machthebber, prins Amilachvari – was nieuw in Gori. Haar vader werkte in de buurt als pottenbakker alvorens als tuinman in dienst te treden bij de rijke Armeniër, Zachar Gambarov, die prachtige tuinen bezat in Gambareoeli, even buiten Gori. Vader Glacho was echter jong gestorven en Keke was opgevoed door haar moeders familie. Ze herinnert zich nog de opwindende verhuizing naar het roerige Gori: 'Wat een heerlijke reis was dat! Gori was feeste-

* De Ossetiërs waren een halfheidens bergvolk dat leefde aan de noordelijke grenzen van het eigenlijke Georgië. Een deel van dat volk werd geassimileerd en ging op in de Georgische bevolking, maar de meeste Ossetiërs bleven een trots en afzonderlijke volk vormen: in 1991-1993 kwamen de Zuid-Ossetiërs in opstand tegen de Georgiërs en deze zijn nu autonoom. Toen Stalins vader stervende was en in het ziekenhuis werd opgenomen, was het veelzeggend dat hij als Ossetiër werd geregistreerd. Stalins vijanden, van Trotski tot de dichter Mandelstam met zijn beroemde gedicht, schepten er genoeg in hem een 'Osset' te noemen omdat Georgiërs de Ossetiërs als barbaarser, ruwer, en aan het begin van de negentiende eeuw ook als niet-christelijk beschouwden. Dzoegasjvili klinkt inderdaad alsof het Ossetische wortels heeft: in het Georgisch betekent het namelijk 'zoon van Dzoega'. Stalins moeder zei dat Beso haar vertelde dat de naam gebaseerd is op het Georgische *djogi* (kudde), omdat ze herders waren en door plunderende Ossetiërs uit Geri waren verdreven. Het is niet echt belangrijk, daar ten tijde van Stalins geboorte de familie Dzoegasjvili 'ver-georgiseerd' was. Stalin zelf schreef: 'Wat moet er met de Ossetiërs gebeuren [...], moeten ze opgaan in de Georgiërs?'

lijk versierd en er kolkte een ware zee van mensen. We keken onze ogen uit bij een militaire parade. Overal schalde muziek. *Sazandari's* [viermanscombo's met slag- en blaasinstrumenten] speelden zoetgevooisde *doedki*-muziek en iedereen zong.⁴

Haar jonge echtgenoot was een slanke, donkerharige figuur met zwarte wenkbrauwen en snor, die steevast een zwarte Tsjerkessische jas droeg met strak aange trokken riem, een pet en een wijde broek waarvan de pijpen in hoge laarzen waren gepropt. Beso was 'onalledaags, apart en stuurs', maar ook 'pienter en trots'. Hij sprak vier talen (Georgisch, Russisch, Turks en Armeens) en citeerde moeiteloos uit 'De man in de panterhuid'.⁵

De Dzoegasjvili's deden het goed. Veel huishoudens in Gori waren zo arm dat de mensen woningen maakten van modder, soms half ondergronds. Maar de vrouw van de nijvere schoenmaker Beso hoefde dergelijke armoede niet te vrezen. Keke: 'Ons huiselijk geluk kende geen grenzen.'

Beso 'vertrok bij Baramov om zijn eigen schoenmakerswerkplaats te openen' en kon daarbij rekenen op steun van zijn vrienden en in het bijzonder van zijn beschermheer Egnatasjvili, die de 'gereedschapsmachines' voor hem kocht. Keke werd snel zwanger. 'Veel getrouwde paren waren jaloers op ons huiselijke geluk.' Keke's huwelijk met de ideale partij Beso zaaide inderdaad nog steeds afgunst onder haar leeftijdgenoten: 'Het geroddel bleef ook na de bruiloft duren.' Het is interessant dat Keke het zo nadrukkelijk over 'kwade tongen' had. Had iemand anders misschien verwacht met Beso te zullen trouwen? Of Keke hem nu had afgepikt van een andere verloofde of niet, 'boze tongen' die later de namen fluis terden van getuige Egnatasjvili, pater Tsjarkviani, Damian Davrisjevi, de politiechef van Gori, en een veelheid aan beroemdheden en aristocraten, roerden zich al vroeg in het huwelijk.

Net iets meer dan negen maanden later, op 14 februari 1875, 'werd ons geluk bekroond met de geboorte van onze zoon. Jakov Egnatasjvili heeft ons zo enorm geholpen.' Hij was peetvader en 'Beso organiseerde een groots doopfeest. Beso was uitzinnig van geluk.' Maar twee maanden later stierf het jongetje dat de naam Micheil had gekregen. 'Onze vreugde maakte plaats voor verdriet en Beso begon zijn ellende te verdrinken.' Keke werd weer zwanger. Op 24 december 1876 werd een tweede zoon geboren: Giorgi. Opnieuw was Egnatasjvili de peetvader, maar weer sloeg het noodlot toe: de baby stierf op 19 juni 1877 aan de mazelen.

'Ons geluk was verbrijzeld.' Beso was gek van verdriet en gaf de schuld aan 'de icoon van Geri', het heilige relikwie van zijn geboortedorp. Het paar had de icoon gesmeekt om het leven van hun kind te sparen. Keke's moeder Melanja bezocht waarzeggers. Beso bleef drinken. De icoon van Sint-Joris werd in huis gehaald. Ze beklommen de berg Goridjvari, die zich boven het stadje verhief, om te bidden in de kerk naast het middeleeuwse fort. Keke werd voor de derde keer zwanger

en zwoer dat ze op pelgrimstocht naar Geri zou gaan om God te danken voor het wonder van Sint-Joris indien het kind in leven zou blijven. Op 6 december 1878 beviel Keke van een derde zoon.^{*6}

'We maakten haast met de doop opdat hij niet ongedoopt zou sterven.' Keke zorgde voor het jongetje in een benauwd huisje met twee kamers en zonder bovenverdieping, met als enige huisraad een samovar, een bed, een divan, een tafel en een kerosinelamp. Alle overige bezittingen van het gezin pasten nagenoeg in een kleine koffer. Een wenteltrapje leidde naar een scherp riekende kelder met drie nissen: één voor Beso's gereedschap, één voor Keke's naaispullen en één voor het vuur. Daar plaatste Keke het wiegje van de baby. Het gezin leefde van eenvoudige Georgische kost: *lobio* (bonen), *badridjani* (aubergine) en zwaar *lavasji*-brood. Slechts heel af en toe aten ze *mtsvadi*, Georgische sjasliëk.

Op 17 december werd de baby gedoopt als Jozef (Iosif). Het jongetje dat later Stalin zou gaan heten, ging door het leven als 'Soso'. Soso was 'zwak, broos en mager', zei zijn moeder. 'Als er een bacil heerste, werd hij steevast als eerste ziek.' De tweede en derde teen van zijn linkervoet waren met elkaar vergroeid.

Beso besloot hun weldoener Egnatasjvili ditmaal niet te vragen peetvader te worden. 'De hand van Jakov bracht geen geluk,' zei Beso. Maar hoewel Egnatasjvili niet bij de kerkelijke ceremonie aanwezig was, zouden Stalin en zijn moeder de koopman altijd 'peetvader Jakov' blijven noemen.

Keke's moeder herinnerde Beso eraan dat ze gezworen hadden een pelgrimstocht naar de kerk in Geri te ondernemen als de baby bleef leven. 'Als het kind in leven blijft,' antwoordde Beso, 'kruip ik desnoods op mijn knieën en met het kind op mijn schouders naar Geri!' Maar hij stelde die belofte almaar uit. Totdat het kind weer verkouden werd en Beso doodsbang zijn heil zocht in gebeden. Uiteindelijk trokken ze toch naar Geri. 'Onderweg moesten we allerlei moeilijkheden doorstaan. We schonken een schaap en vroegen de priesters in Geri een dankmis op te dragen.' Maar de priesters waren juist bezig met een duivelsuitdrijving: ze hielden een jong meisje boven een steile afgrond om boze geesten

* Stalin verzon later veel over zijn leven: officieel was hij geboren op 21 december 1879, meer dan een jaar later, een verzonnen datum. Hij hield het meestal bij de juiste datum – 6 december 1878 – tot hij in 1920 werd geïnterviewd door een Zweedse krant. In 1925 gaf hij zijn secretaris Tovstoecha opdracht om 21 december 1879 formeel als juiste datum te registreren. Er bestaan verschillende verklaringen voor deze wijziging, onder meer zijn wens om een historisch personage te herscheppen. Hoogstwaarschijnlijk veranderde hij de datum om aan de dienstplicht te ontsnappen. Zijn geboortehuis is de bouwval die nu alleen staat aan de Stalinlaan in Gori, naast de Griekse tempel die in de jaren dertig was gebouwd in opdracht van Stalins Kaukasische landvoogd en het latere hoofd van de geheime politie, Lavrenti Beria, en het majesteitelijke Stalinmuseum. Het echtpaar Dzoegasjvili heeft hier niet lang gewoond.

uit haar te verdrijven. De baby van Keke 'was doodsbang en krijste' en het kleine gezin keerde terug naar Gori, waar de kleine Stalin 'zelfs in zijn slaap sidderde en ijld', maar hij bleef leven en werd zijn moeders oogappel.

'Keke had niet genoeg melk' en daarom dronk haar zoon ook bij de echtgenotes van Tsjchatatrisjvili (zijn officiële peetvader) en van Egnatasjvili. 'In het begin weigerde de baby mijn moeders melk,' zei Aleksandr Tsjchatatrisjvili, 'maar geleidelijk aan begon hij eraan te wennen, al bedekte hij wel altijd zijn ogen zodat hij mijn moeder niet kon zien.' Omdat hij de melk met de kinderen Egnatasjvili deelde, werden deze 'als zoogbroeders van Soso,' zei Galina Dziejegasjvili, Stalins kleindochter.

Soso begon al vroeg te praten. Hij hield van bloemen en muziek, zeker als Keke's broers Gio en Sandala op hun doedoeki-fluiten speelden. Georgiërs zingen graag en Stalin zou zijn hele leven plezier beleven aan de aanstekelijke Georgische melodieën.* Later in zijn leven herinnerde hij zich de klanken van 'Georgische mannen die zingend naar de markt trokken.'⁷

Beso's kleine zaak floreerde: hij nam leerlingen aan en had al gauw wel tien werknemers in dienst. Dato Gasitasjvili, een van de leerjongens die dol waren op Soso en hem hielpen groot te brengen, herinnerde zich Beso's succes: 'Hij leefde er beter van dan welke vakbroeder ook; ze hadden thuis altijd boter.' Later werd er over die voorspoed gefluisterd, wat g^{én}ant was voor de vader van een proletarische held. 'Ik ben geen arbeiderszoon,' gaf Stalin ooit toe. 'Mijn vader had een schoenmakersatelier en had mensen in dienst – een uitbouter. We hadden het niet slecht.' Het was in die periode dat Keke bevriend raakte met Marja en Arsjak Ter-Petrosjan, een rijke Armeense aannemer voor het leger, wier zoon Simon berucht zou worden als de bankrover Kamo.⁸

Keke aanbad haar kind en 'op hoge leeftijd, zie ik nog steeds hoe hij zijn eerste stapjes zette, een beeld dat in mijn geheugen brandt als een kaars'. Moeder en grootmoeder leerden Soso lopen door in te spelen op zijn liefde voor bloemen: Keke stak een kamillebloempje uit en Soso rende om het te pakken. Toen ze ooit Soso meenam naar een bruiloft, ontdekte hij een bloem in de sluier van de bruid en plukte hij die eruit. Keke gaf hem een standje, maar peetvader Egnatasjvili 'kuste en knuffelde het kind' liefkozend en zei: 'Als je nu al de bruid wil stelen, God, wat moet dat dan worden als je ouder bent!'

Dat Soso overleefde was een wonder in de ogen van zijn dankbare moeder. 'Wat waren we gelukkig en wat hebben we gelachen!' mijmerde Keke later. Haar verering moet Soso het gevoel hebben gegeven dat hij bijzonder was: het freudianse dictum dat de toewijding van een moeder haar zoon het gevoel bezorgt een

* Stalin werd als dictator een fervent tuinier en teelde citroenen en tomaten, maar vooral rozen en mimosa. Zijn favoriete Georgische liederen waren 'Vlieg ervandoor zwarte zwaluw' en 'Suliko'.

veroveraar te zijn, ging ook hier beslist op. 'Soselo,' zoals ze hem liefdevol noemde, groeide op als een hypergevoelig kind, maar gaf op prille leeftijd ook al blijk van een bazig zelfvertrouwen.

Maar er lag een schaduw over Beso's succes: zijn klanten betaalden hem gedeeltelijk met wijn, die absoluut niet schaars was in Georgië; veel arbeiders kregen hun loon niet in geld maar in drank uitgekeerd. Bovendien deed hij geregeld zaken in een hoekje van de *doechan*, het café, van een vriend. Ook dat zette hem aan tot overmatig drankgebruik. Beso werd goede maatjes met een drinkbroer, de Russische politieke balling Poka, vermoedelijk een *narodnik*-populist of een radicaal die banden had met Volkswil, terroristen die in die tijd geregeld pogingen ondernamen om tsaar Alexander II te vermoorden. Dat betekende dat Stalin opgroeide met een Russische revolutionair in zijn buurt. Keke: 'Mijn zoon raakte met hem bevriend en hij kreeg ooit een kanarie van Poka cadeau.' Maar de Rus was een hopeloze alcoholist die in bittere armoede leefde. Op een winter vond men hem dood in de sneeuw.

Beso merkte dat hij 'het drinken niet kon laten'. 'Een goede huisvader dronk zich in de vernieling,' zei Keke. De drank ruïneerde ook zijn zaak. 'Zijn handen trilden en hij kon geen schoenen meer naaien. De zaak werd draaiende gehouden door zijn leerjongens.'

Kennelijk had Beso niets geleerd van de dood van Poka; al snel werd priester Tsjarkviani zijn nieuwe drankmaatje. Op het platteland van Georgië wemelde het van de priesters. Deze mannen van God mochten zich echter te goed doen aan hun wereldse geneugten: zodra de mis was afgelopen, brachten ze het merendeel van hun tijd door in de tavernes van Gori, waar ze zich te buiten gingen aan wijn totdat ze stomdronken waren. Als oude man herinnerde Stalin zich dat pater Tsjarkviani na de mis bij hen langskwam en dat de twee mannen zich naar de *doechan* repten.* Uren later kwamen ze tegen elkaar geleund, 'vals zingend' en straalbezopen weer thuis. 'Voor een schoenlapper ben je een goeie kerel,' lalde de pope. En Beso: 'Jij bent pope, maar wat voor eentje. Ik hou van je!' De twee dronkemannen vielen elkaar dan in de armen.

Keke smeekte priester Tsjarkviani om Beso niet meer mee uit drinken te nemen. En Keke en haar moeder vroegen ook Beso zelf met klem om ermee op te houden. Egnatasjvili liet zich evenmin onbetuigd, maar het hielp niet. Waarschijnlijk omdat allerlei geruchten al de ronde deden in het stadje.⁹

Het kan zijn dat het dezelfde 'boze tongen' waren waarover Keke sprak in verband met haar huwelijk. Jozef Davrisjevi, de zoon van de politiechef van Gori,

* Deze Georgische tavernes, 'bieden niets meer dan ongemeubileerde en vuile kamers, brood (met kaas), thee, wijn en met wat geluk eieren en gevogelte,' waarschuwt Baedeker. 'Wie vlees wenst, moet een heel schaap kopen (4 tot 5 roebel) of een speenvarken (2 tot 3 roebel).'

beweert in zijn memoires in elk geval 'dat er in de buurt over de geboorte werd geroddeld; dat de echte vader van het kind Koba Egnatasjvili was [...] of mijn eigen vader, Damian Davrisjevi.' Dat zal het er niet gemakkelijker op hebben gemaakt voor Beso, die door Davrisjevi junior 'een maniakaal jaloerse hufter' wordt genoemd die steeds dieper wegzakte in zijn drankzucht.¹⁰

In 1883 werd Beso 'prikkelbaar en onvoorzichtig'. Hij raakte betrokken bij dronkemansgevechten en kreeg de bijnaam 'gekke Beso'.

Aanspraken op het vaderschap ontwikkelen zich in verhouding tot de macht en de faam van het kind. Toen Stalin dictator van de Sovjet-Unie was, werd de lijst van vermeende vaders nog aangevuld met Nikolaj Przjevski, de gevierde ontdekkingsreiziger in Centraal-Azië, die sterk op de volwassen Stalin leek en in Gori zou hebben vertoefd; en ook de toekomstige tsaar Alexander III die Tiflis had bezocht en naar verluidt had geloged in een paleis waar Keke als meid werkte, werd even genoemd als potentiële vader. Maar de ontdekkingsreiziger was een homoseksueel die zelfs niet bij Georgië in de buurt was geweest toen Stalin werd verwekt, terwijl Keke nooit gelijktijdig met de tsarevitsj in Tiflis is geweest.

Maar deze dwaasheden even terzijde gelaten, wie was Stalins echte vader? Egnatasjvili was inderdaad de beschermheer van het gezin, toeverlaat van de vrouw en sponsor van de zoon. Hij was getrouwd, had kinderen, leefde in weelde, was eigenaar van verschillende populaire bars in Gori en behoorde tot de welvarendste wijnhandelaars in een land dat als het ware op wijn drééf. Sterker nog, deze potige atleet met gepommadeerde snor was een worstelkampioen in een stad die vechtersbazen aanbad. Zoals eerder vermeld, schreef Keke zelf dat hij 'ons altijd probeerde te helpen met de totstandkoming van ons gezin', een ongelukkige, maar misschien veelzeggende uitspraak – al lijkt het onwaarschijnlijk dat ze dit ook letterlijk bedoelde – of probeerde ze ons iets duidelijk te maken?

Davrisjevi, de politiechef die Keke hielp toen ze klaagde over het tomeloze drinken van haar echtgenoot, was ook een potentiële vader. Zjoeroeli, Davrisjevi's vriend en burgemeester van de stad, verklaarde: 'Voor zover ik weet was Soso de buitenechtelijke zoon van Davrisjevi. Iedereen in Gori wist van zijn verhouding met Soso's knappe moeder.'

Stalin zelf zei ooit dat zijn vader priester was. En dat brengt ons bij de derde kandidaat: pater Tsjarkviani. Egnatasjvili, Davrisjevi en Tsjarkviani waren allemaal getrouwd, maar het moet worden gezegd dat de mannen in de machocultuur van Georgië, net als hun Italiaanse broeders, bijna géacht werden maitresses te hebben. Ook de priesters van Gori waren notoire schuinsmarcheerders. De drie kandidaten waren vooraanstaande mannen uit de plaatselijke gemeenschap die graag een mooie jonge vrouw uit de problemen reddden.¹¹

Wat Keke zelf betreft, het is altijd moeilijk geweest de vrome oude dame met haar zwarte, nonachtige hoofddoek van de jaren dertig te vergelijken met de

onweerstaanbare jonge vrouw van de jaren 1880. Haar vroomheid staat buiten kijf, maar anderzijds heeft godsvrucht nooit de zonde van het vlees uitgesloten. Ze was er in elk geval trots op dat ze altijd had gegolden als 'het begeerde en mooie meisje', en er zijn aanwijzingen dat ze veel wereldwijzer was dan ze zich voordeed. Als bejaarde vrouw zou Keke naar verluidt Nina Beria – de vrouw van Lavrenti, Stalins Kaukasische onderkoning – hebben aangemoedigd minnaars te nemen, en ook zou ze op seksueel gebied heel pikante uitspraken hebben gedaan: 'Toen ik jong was, maakte ik schoon bij mensen. Als ik een knappe jongeman ontmoette, liet ik die gelegenheid niet voorbijgaan.' De Beria's zijn vijandige getuigen, maar zelfs in Keke's memoires is ontegenzeggelijk sprake van een soort aardse schalksheid. Keke vertelde dat haar moeder Soso in haar tuin probeerde te lokken met een bloem, waarop Keke vrolijk haar borsten uit haar jurk haalde en die de dreumes liet zien. Het jongetje liet de bloem voor wat die was en dook op haar borsten af. Maar de dronken Russische balling Poka was hen aan het begluren en barstte in lachen uit 'en daarom knoopte ik mijn jurk weer dicht'.¹²

Op zijn bekende raadselachtige en leugenachtige manier heeft Stalin dergelijke verhalen altijd aangemoedigd: toen hij in zijn laatste jaren kletste met een Georgische protegé, Mgeladze, wekte hij de indruk dat hij 'Egnatasjvili's onechte zoon was' en leek hij te ontkennen dat Beso zijn vader was. Op een receptie in 1934 zei hij duidelijk dat zijn vader priester was. Maar in afwezigheid van zijn echte vader hielpen de drie kandidaten in elk geval met zijn opvoeding: hij woonde bij de familie Tsjarkviani, werd beschermd door de Davrisjevi's en bracht de helft van zijn tijd door bij het gezin Egnatasjvili. Hij zal dus zeker een kinderlijke genegenheid voor het driemanschap hebben gevoeld. Er was nog een aanleiding voor het gerucht over de priester: de parochieschool in Gori aanvaardde alleen kinderen van geestelijken en dus liet men hem volgens zijn moeder doorgaan voor de zoon van een priester.¹³

Stalin bleef vaag over gekke Beso: hij verachtte hem, maar toch gaf hij ook blijk van trots en sympathie. Ze hadden samen dan ook gelukkige momenten gekend: Beso vertelde Soso verhalen over heldhaftige Georgische bandieten die 'tegen de rijken vochten en van de edelen stalen om de boeren te helpen'. Op met drank overgoten diners schepte Stalin de dictator op tegen Chroesjtsjov en andere partijbonzen dat hij dankzij zijn vader goed tegen alcohol kon: zijn vader liet hem al in de wieg wijn van zijn vingers likken. En tot groot ongenoegen van zijn vrouw Nadja wilde hij die traditie bij zijn eigen kinderen voortzetten. Later schreef hij ontroerend over een anonieme schoenmaker met een kleine werkplaats die geruïneerd was door het wrede kapitalisme: 'de vleugels van zijn dromen', schreef hij, 'waren gekortwiekt'. Hij snoefde ooit dat 'mijn vader op één dag twee paar schoenen kon maken' en zelfs als dictator noemde hij zichzelf ook graag schoenmaker. Hij gebruikte later 'Besosjvili – zoon van Beso – als een alias, en zijn beste vrienden in Gori noemden hem 'Beso'.¹⁴

Al deze verhalen naast elkaar leggend, lijkt Stalin, ondanks de dronkemansverhalen over Soso als ‘bastaard’, meer dan waarschijnlijk de zoon van Beso. Een getrouwde vrouw werd geacht fatsoenlijk te zijn, maar het is beslist denkbaar dat de mooie en jonge Keke, eigenlijk een halve weduwe, de minnares van Egnatasjvili werd toen haar huwelijk op de klippen liep. In haar memoires komt Egnatasjvili even vaak voor als haar echtgenoot – en in veel liefdevollere bewoordingen. Ze zegt echter wel dat Egnatasjvili zó attent en behulpzaam was dat dat een zekere ‘ongemakkelijke toestand veroorzaakte’. Sommige leden van de familie Egnatasjvili spreken van een ‘genetische’ band met Stalin. Maar Egnatasjvili’s kleinzoon Goeram Ratisjvili drukt het nog het best uit: ‘We weten gewoon niet of hij Stalins vader was, maar we weten wél dat de koopman de surrogaatvader van Stalin werd.’¹⁵

Geruchten over onwettigheid, net als die over een Ossetische afkomst, waren een manier om de tiran Stalin te treffen, vooral toen hij in Georgië fel werd gehaat nadat hij het land in de jaren twintig had veroverd en met ijzeren vuist had onderdrukt. Het komt vaker voor dat grote mannen van bescheiden afkomst vaak als zoon van andere mannen worden opgevoerd. Maar soms zijn ze echt de telgen van hun officiële vaders.

‘Als jongen leek Stalin sterk op zijn vader,’ getuigde David Papitasjvili, een schoolkameraad. ‘Naarmate hij ouder werd,’ zei Aleksandr Tsichatatsjvili, ‘ging hij steeds meer op zijn vader lijken en toen hij zijn snor liet groeien, leken ze als twee druppels water op elkaar.’¹⁶

Toen Soso vijf werd, was ‘gekke Beso’ een paranoïde alcoholist die gewelddadig kon worden. ‘Het werd met de dag erger,’ zei Keke.

2

GEKKE BESO

Soso leed verschrikkelijk en was doodsbang voor de dronken Beso. Keke: ‘Mijn Soso was een heel gevoelig kind. Zodra hij zijn vader lallend hoorde zingen in de straat, kwam hij onmiddellijk aangerend om te vragen of hij naar de burens mocht totdat zijn vader in slaap was gevallen.’

Gekke Beso gaf nu zoveel uit aan drank dat hij zelfs zijn riem moest verkopen en, zo verklaarde Stalin later, ‘een Georgiër moet wel heel wanhopig zijn als hij zijn riem verkoopt.’ Hoe meer ze Beso ging verachten, des te meer Keke haar zoontje vertroetelde: ‘Ik pakte hem altijd warm in met zijn wollen sjaal. Hij hield op zijn beurt ook heel veel van mij. Zodra hij zijn dronken vader ontwaarde, vulden zijn ogen zich met tranen, werden zijn lippen blauw, kroop hij tegen me aan en smeekte hij me om hem te verbergen.’

Beso was gewelddadig tegenover Keke én Soso: een zoon was de trots van een Georgische man, maar misschien, als de ‘boze tongen’ uiteindelijk gelijk bleken te hebben, was Soso de belichaming geworden van de grootste vernedering van een echtgenoot. Beso smakte Stalin ooit zo hard tegen de grond dat de urine van het kind dagenlang bloed vertoonde. Volgens de memoires van zijn schoolkameraad Jozef Iremasjvili ‘maakten onterechte afranselingen de jongen even hard en harteloos als de vader’. Het was door zijn vader ‘dat hij mensen leerde haten’. De jonge Davrisjevi herinnert zich hoe Keke ‘hem met haar moederliefde omringde en hem tegen alles en iedereen verdedigde’, terwijl Beso hem ‘als een hond behandelde en hem om het minste of geringste sloeg’.

Als Soso zich verborg, zocht Beso al roepende het huis af: ‘Waar is die bastaard van Keke? Heeft hij zich soms onder het bed verstopt?’ Keke vocht terug. Soso kwam ooit met zijn gezicht onder het bloed aan bij het gezin Davrisjevi, terwijl hij gilde: ‘Help! Kom gauw! Hij vermoordt mijn moeder!’ De politiechef repte zich naar de Dzoegasjvili’s waar hij Beso aantrof die Keke probeerde te wurgen.

Dit eiste de nodige tol van de vierjarige. Zijn moeder herinnerde zich hoe Soso zich koppig van zijn vader afwendde. In de huiselijke sfeer raakte hij vertrouwd met geweld: ooit gooide hij een mes naar Beso om Keke te verdedigen. Naarmate